तेजेश्वरबाबु ग्वंगः का नेपाली निबन्धमा सांस्कृतिक पक्षको अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र

सङ्कायअन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागको

एम्.ए. दोस्रो वर्षको दसौँ

पत्रको प्रयोजनका लागि

प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी

टेकिन्द्र अधिकारी (क्षेत्री)

नेपाली केन्द्रीय विभाग

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

कीर्तिपुर

२०६५

तेजेश्वरबाबु ग्वंगः का नेपाली निबन्धमा सांस्कृतिक पक्षको अध्ययन - टेकिन्द्र अधिकारी (क्षेत्री) २०६५

तेजेश्वरबाबु ग्वंगः का नेपाली निबन्धमा सांस्कृतिक पक्षको अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र

सङ्कायअन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागको

एम्.ए. दोस्रो वर्षको दसौँ

पत्रको प्रयोजनका लागि

प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी

टेकिन्द्र अधिकारी (क्षेत्री)

नेपाली केन्द्रीय विभाग

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

कीर्तिपुर

२०६५

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
मानविकी तथा समाजिक शास्त्र सङ्काय
नेपाली केन्द्रीय विभाग, कीर्तिपुर

स्वीकृति-पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत विश्वविद्यालय क्याम्पसका छात्र टेकिन्द्र अधिकारी (क्षेत्री) ले त्रि.वि. स्नातकोत्तर तह (एम्.ए.) मा नेपाली विषयको दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि गर्नुभएको "तेजेश्वरबाबु ग्वंगः को नेपाली निबन्धमा सांस्कृतिक पक्षको अध्ययन" शीर्षकको शोधपत्र स्वीकृत गरिएको छ ।

शोधपत्र मुल्याङ्कन समिति

१. विभागीय प्रमुख प्रा. राजेन्द्र सुवेदी --------------------------------

२. शोधनिर्देशक उप-प्रा. सुधा त्रिपाठी --------------------------------

३. बाह्य परीक्षक प्रा. मोहनराज शर्मा --------------------------------

मिति:२०६५-०७-२०

शोधनिर्देशकको मन्तव्य

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली एम्.ए. (शैक्षिक वर्ष २०६२/०६४) दोस्रो वर्षका विद्यार्थी टेकिन्द्र अधिकारी (क्षेत्री) ले **तेजेश्वरबाबु ग्वंग:का नेपाली निबन्धमा सांस्कृतिक पक्षको अध्ययन** शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र मेरो निर्देशनमा तयार पार्नुभएको हो । यो शोधपत्र उहाँले निकै परिश्रमपूर्वक तयार पार्नु भएको हो । यो शोधकार्य स्नातकोत्तर तहको स्तरअनुरूप भएकाले म यसबाट पूर्ण सन्तुष्ट छु र यसको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

मिति: ०६५/०७/१८

सुधा त्रिपाठी

उप-प्राध्यापक

नेपाली केन्द्रीय विभाग

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

कीर्तिपुर

कृतज्ञताज्ञापन

प्रस्तुत शोधपत्र मैले स्नातकोत्तर तहको दसौँ पत्रको प्रयोजनका लागि आदरणीय गुरूआमा उप-प्राध्यापक सुधा त्रिपाठीको कुशल निर्देशनमा तयार पारेको हुँ । यो शोधपत्र तयार गर्ने सन्दर्भमा आइपरेका विभिन्न समस्या र अड्चनहरूसँग जुध्ने प्रेरणा दिँदै सही पथप्रदर्शन गराएर अघि बढ्न उत्प्रेरित गरी आफ्ना कतिपय व्यावहारिक कार्यहरूलाई पन्छाएर कुशल र समुचित दिग्दर्शन गराउनुभएकोमा उहाँप्रति म हार्दिक कृतज्ञता एवम् श्रद्धा व्यक्त गर्दछु । प्रस्तुत शोधपत्र तयार पार्ने क्रममा सङ्कलन गर्न महत्वपूर्ण सहयोग पुऱ्याउनु हुने भक्तपुर निवासी श्री तेजेश्वरबाबु ग्वंग:प्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु ।

शोधपत्र तयार गर्ने कार्यमा विविध कार्यव्यस्ततालाई प्रवाह नगरी आफ्नो अमूल्य समय निकालेर निर्देशन, सुझाव तथा सल्लाह दिँदै उत्प्रेरित गर्नुहुने गुरूवर्ग तथा प्रस्तुत विषयमा शोधकार्य गर्न अवसर जुटाउने नेपाली केन्द्रीय विभागप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

प्रस्तुत शोधपत्र तयार पार्दा आवश्यक सामग्री उपलब्ध गराईदिने त्रि.वि. केन्द्रीय पुस्तकालय, काठमाडौंप्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु । यसरी नै आर्थिक, व्यावहारिक समस्यासँग सङ्घर्ष गर्दै आफ्नो अमूल्य श्रम र पसिना खर्चेर मेरो अध्ययनलाई यस अवस्थामा ल्याईपुऱ्याउने पिता अमृतबहादुर अधिकारी, माता डम्बरकुमारी अधिकारी तथा दाइ तारासिङ अधिकारीप्रति म आजीवन ऋणी छु । त्यसैगरी प्रस्तुत शोधकार्यमा प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा सहयोग गर्ने भाइ देबेन्द्र, सुरेन्द्र, ज्ञानेन्द्र, साथीहरू योगेन्द्रमणि दाहाल, सूर्यप्रसाद न्यौपाने, महेश ढकाल, मोदनाथ अधिकारी, प्रमोद पाठक, विष्णुमाया श्रेष्ठ, कमलप्रसाद उपाध्याय, देबेन्द्र नेपाल र रश्मी घिमिरेप्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु र सङ्कलित सामग्रीहरूलाई झर्को नमानी होसियारपूर्वक शुद्धसँग टङ्कन गरिदिने सुवास राईलाई धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

अन्त्यमा यस शोधपत्रको समुचित मूल्याङ्कनका लागि त्रि.वि. नेपाली केन्द्रीय विभाग, कीर्तिपुरसमक्ष पेश गर्दछु ।

टेकिन्द्र अधिकारी (क्षेत्री)

नेपाली केन्द्रीय विभाग

त्रि.वि., कीर्तिपुर

विषयसूची

परिच्छेद - एक

शोधपरिचय

			पृष्ठ
१.१		शोधशीर्षक	१
१.२		शोधप्रयोजन	१
१.३		विषयपरिचय	१
१.४		समस्याकथन	२
१.५		शोधकार्यको उद्देश्य	२
१.६		पूर्वकार्यको समीक्षा	३
१.७		शोधकार्यको औचित्य	५
१.८		शोधकार्यको सीमाङ्कन	५
१.९		शोधविधि	६
१.१०		शोधपत्रको रूपरेखा	६
		परिच्छेद- दुई	
		निबन्धको सैद्धान्तिक स्वरूप	७
२.१		निबन्धको अवधारणा	७
	२.१.१	निबन्धको पूर्वीय दृष्टिकोण	७
	२.१.२	पाश्चात्य दृष्टिकोण	८
	२.१.३	निबन्धको विभिन्न परिभाषा	९
२.२		आधुनिक दृष्टिकोणमा निबन्ध	१२
२.३		आधुनिक निबन्धका तत्त्वहरू	१४
	२.३.१	विषय	१४
	२.३.२	शैली	१५
	२.३.३	दृष्टिबिन्दु	१५
२.४		आधुनिक निबन्धका प्रकार	१६
	२.४.१	आत्मपरक निबन्ध	१६
	२.४.२	वस्तुपरक निबन्ध	१७
	२.४.३	मिश्रित निबन्ध	१८
२.५		निष्कर्ष	१८
		परिच्छेद-तीन	
		नेपाली निबन्धको पृष्ठभूमि र विकास	२०
३.१		निबन्धको पृष्ठभूमि	२०
३.२		नेपाली निबन्धको विकासप्रक्रिया	२०
	३.२.१	प्राथमिक काल	२०
	३.२.२	माध्यमिक काल	२१
	३.२.३	आधुनिक काल	२३
	३.२.३.१	पहिलो चरण	२३
	३.२.३.२	दोस्रो चरण	२४
	३.२.३.३	तेस्रो चरण	२५

	३.२.३.४	चौथो चरण	२६
३.४		निष्कर्ष	२७

परिच्छेद-चार

		तेजेश्वरबाबु ग्वंग:को जीवनी र व्यक्तित्व	२९
४.१		तेजेश्वरबाबु ग्वंग:को जीवनी	२९
	४.१.१	जन्म र पुर्ख्यौली	२२९
	४.१.२	शिक्षादीक्षा	२९
	४.१.३	आजीविका	३०
	४.१.४	साहित्यिक लेखन र प्रेरणा	३२
	४.१.५	यात्रा	३३
	४.१.६	संलग्नता	३३
	४.१.७	पुरस्कार, प्रशंसा र सम्मान	३३
४.२		तेजेश्वरबाबु ग्वंग: को व्यक्तित्व	३४
	४.२.१	शिक्षक-प्रशिक्षक व्यक्तित्व	३४
	४.२.२	समाजसेवी व्यक्तित्व	३४
	४.२.३	सांस्कृतिक व्यक्तित्व	३५
	४.२.४	बौद्धिक व्यक्तित्व	३५
	४.२.५	साहित्यिक व्यक्तित्व	३५
	४.२.६	जागिरे व्यक्तित्व	३६
	४.२.७	सङ्गठक/संस्थापक व्यक्तित्व	३६
	४.२.८	धार्मिक व्यक्तित्व	३६
	४.२.९	अनुवादक व्यक्तित्व	३६
४.३		निष्कर्ष	३७

परिच्छेद-पाँच

		सांस्कृतिक पक्षको अध्ययन	३८
५.१		संस्कृतिको परिचय	३८
५.२		सङ्ग्रहभित्रका निबन्धहरूको विवेचना	३९
	५.२.१	संस्कारविषयक	४०
	५.२.१.१	स्वर संस्कार	४१
	५.२.१.२	स्वाद संस्कार	४२
	५.२.१.३	समय संस्कार	४३
	५.२.१.४	सन्दर्भ ढोगभेटको	४४
	५.२.१.५	राष्ट्रिय सांस्कृतिक परम्पराको खाँचो	४५
	५.२.१.६	उपासनाका त्रिमार्ग	४६
	५.२.१.७	जयन्ती मङ्गलकारी संस्कार	४६
	५.२.१.८	कौमार्य सौर्य र वीर्य सञ्चय संस्कार	४७
५.२.२		देवदेवीविषयक	४९
	५.२.२.१	नवरथा-नवरस नवदुर्गा	५०
	५.२.२.२	भुजंगशयनम्	५१
	५.२.२.३	बहमरूपा सरस्वती	५२
	५.२.२.४	जटामा अल्झेको वर्षा	५३
	५.२.२.५	नौ अङ्कभित्र नवरस	५४
	५.२.२.६	रासलीला	५४

	५.२.२.७	नृसिंह अवतार	५५
	५.२.२.८	प्रतीकात्मकताभित्र लक्ष्मीका दुई बहान	५६
५.२.३		कलाविषयक निबन्ध	५७
	५.२.३.१	हाम्रो प्राचीनकालमा जीवनको अभिव्यक्ति	५८
	५.२.३.२	आँखाका ढोकाहरू	५९
	५.२.३.३	अमूर्तताभित्रका मूर्तिहरू	६०
५.२.४		धार्मिक स्थल र पर्यावरणविषयक	६२
	५.२.४.१	प्रकृतिपूजा र पर्यावरणपालन	६२
	५.२.४.२	धार्मिक सामञ्जस्यको प्रतीकः मुक्तिक्षेत्र	६३
५.२.५		पहिरनविषयक	६५
	५.२.५.१	दौरा-सुरूवाल	६६
	५.२.५.२	शिरपोश	६७
५.२.६		चाडपर्वविषयक	६८
	५.२.६.१	सगुनको सुभाषमा म्हपूजा	६९
	५.२.६.२	जाग्रम शिवरात्री	७१
	५.२.६.३	पर्यावरण पृष्ठभूमिमा चाडपर्वः गठेमङ्गल विशेष	७२
	५.२.६.४	नारी स्वतन्त्रता र शुद्धीकरण संस्कारः तीज	७४
	५.२.६.५	हालिमाली पूर्णिमा	७५
	५.२.६.६	धनधान्यपूर्ण योमरी पूर्णे	७६
५.२.७		जात्रा तथा प्रथाविषयक	७८
	५.२.७.१	हिन्दू आदर्शभित्र वैवाहिक रिवाज	७९
	५.२.७.२	प्रथा बेलविवाह	८१
	५.२.७.३	वासनाको विम्बयात्रा-विस्केट	८२
	५.२.७.४	गाईजात्राभित्रको रहस्य	८३
५.२.८		अन्यविषयक	८५
	५.२.८.१	बाबु म सिन्दुरयात्राको तयारीमा छु	८५
	५.२.८.२	पापी होइन पापसित डर	८६
	५.२.८.३	प्रतीकः जीवन सटीक	८८
५.३		साहित्कता	८८
५.४		निष्कर्ष	८८

परिच्छेद-छ

६	उपसंहार	८९-९३
	सन्दर्भसामग्री सूची	
	परिशिष्ट	

सङ्क्षेपीकरण सूची

एम्.ए.	मास्टर्स अफ आर्टस्
ऐ.	ऐजन
काठ	काठमाडौँ
गो.प.	गोरखापत्र
त्रि.वि.	त्रिभुवन विश्वविद्यालय
दो.स.	दोस्रो संस्करण
नि.मा.वि.	निम्नमाध्यमिक विद्यालय
ने.भा	नेपाल भाषा
प्रा.	प्राध्यापक
पृ.	पृष्ठ
मा.वि.	माध्यमिक विद्यालय
वि.सं.	विक्रम संवत्
सम्पा.	सम्पादक